

Branimir Crljenko
Rovinj

SLAVENSKO I POSLAVENJENO U TOPONIMIJI ISTRE

UDK 801-54

Rad primljen za tisak 20. lipnja 1985.

Radi lakšeg snalaženja u prostoru koji obitava čovjek je odvajkada nastojao zemljištu, pojedinim dijelovima njegove razvedenosti ili objektima na njemu nadjenuti takva imena koja će ta mjesta najbolje sadržajno i razlikovno odrediti prema drugim mjestima u blizini.

Ako ime nije naslijedio od drugih, on je to činio sebi razumljivim jezikom, pa su mu svi toponimi u trenutku nastanka bili značenjski razumljivi, kao što su mu tada bili jasni struktura i pojedini dijelovi strukture naziva. Njihove apelativne i druge osnove bile su tada ne samo razumljive nego i u živoj uporabi.

Jezik ima svoje zakone razvitka i mijena, ali toponimi u pravilu ne slijede te promjene, ostaju nerijetko u svom prvotnom obliku. Zbog toga s vremenom veze između imena i objekta koji je imenovan mogu toliko izbljedjeti, da toponim svojim korisnicima u sadržajnom smislu prestaje kazivati bilo što.

Toponime zato smatramo spomenicima koji neporecivo i autentično govore o jeziku. Oni su osim ostalog i svjedočanstvo o vremenu i društvu u kome su nastali.

Istina koju nam toponimi kazuju jednako je važna za filologiju, osobito za dijalektologiju i jezične mijene, kao i za opću i lokalnu povijest, povijest naseljavanja, etničkih promjena i etnologiju.

Sve se to odnosi i na istarsku toponimijsku baštinu, na sva tri sloja njena nazivlja, na ilirske, romanske i na slavenske toponime kao njen najmlađi dio.

ILIRSKO, ROMANSKO I SLAVENSKO U TOPONIMIJI ISTRE

Brojne toponime naslijedili smo od prastanovnika Istre, ilirskog plemena Histra. Od njih su ime za Istru i naziv glavnog grada ilirske Histre Nezakcija koji su razorili Rimljani kada su 177. g. pr.n.e. pobijedili njegovu posadu.

Već su Histri imenovali sva gradinska naselja i brojne druge zemljišne predjele i mjesta, koja su danas kao i nekada po svom položaju bila gospodarski najznačajnija na poluotoku. Od naseljenih mjesta to su Albona za Labin, Breona za Brijune, Faverija za Mutvoran, Kastru za Kastav, Mutila za Medulin, Penquentum za Buzet, Petena za Pićan, Peroa za Peroj, Plomona za Plomin, Pola za Pulu, Tergeste za Trst . . .

Ilirski toponimi čine najstariji toponimijski sloj Istre. Do nas su došli romanskim posredstvom. To je supstratni sloj istarske toponimije čiji su nazivi nerijetko za nas nejasna podrijetla i nepoznate motivacije. Poznato je npr. da ime za Trst dolazi prema starom ilirskom Tergeste, što znači trgovište, da naziv za Peroj dolazi prema ilirskoj imenici »peroa« odnosno »pèrrua«, što znači »potok«¹. . ., ali značenje brojnih ilirskih toponima nije danas lako odgonetnuti. Ne treba isključiti mogućnost da koji od tih najstarijih naziva vuče porijeklo od nekog starijeg jezika.

Ilirskim imenima zahvaćena su ne samo najstarija i gotovo sva veća naselja na poluotoku nego i značajniji predjeli zemljišta, brda, vode, zaljevi, otoci. . . Među takve nazive u kraju oko Rovinja ubrajamo npr. toponime: Barabiga, Humbašaja, Krbušta, Kuvi, Maklavun, Mumu Maškin, Pisuj, Pulari, Rumanjuci, Španidigo, Škaraba, Šturag, Veštar. . .

Kelti, koji su se na poluotoku pojavili poslije Histra, također su ostavili svoje tragove u toponimiji. Najnovija istraživanja sve češće ukazuju na tragove keltskog u istarskom nazivlju.²

Romanski toponimi motivirani su oblikom tla i pripadnošću određenim osobama, dakle vlasnošću. Veliku skupinu čine gentilicijska imena za naselja, kao što su: Barban, Fažana, Filipan, Gajana, Galizana, Ližnjan, Lovran, Marčana, Mutvoran, Štinjan, Piran, Vodnjan. . ., koja su nastala u antičko rimsko doba oko kurtisa čiji su vlasnici bili istarski Romani, najčešće isluženi veterani rimskih legija. Najviše ih ima u jugozapadnom dijelu poluotoka. Samo na području nekadašnjeg puljskog agera ima pedesetak takvih naziva. Kasniji romanski nazivi, oni histororomanskog, mletačkog ili talijanskog porijekla, odnose se najvećim dijelom na mikrotoponime, na nazive za pojedine predjele na zemljištu (Figarola, Kampolongo, Kolone, Lim, Montauro, Palù, Punta korente, Valalta, Valtida. . .), ali i na ojkonime kao što su: Baderna, Bale, Fortica, Funtana, Izola, Karojba, Kavran, Kopar, Krbune, Premantura, Puntera, Savudrija, Valkanela, Valtura, Vrsar. . .

Općenito se može reći da su romanskim toponimima u pravilu zahvaćena brojna važna, ali ne i najvažnija i najveća naselja Istre, odnosno lokaliteti na zemljištu. Najznačajnija mjesta na poluotoku bila su i prije Rimljana poznata, podignuta, eksploatirana. . . pa su i svoja imena dobila ranije.

Pojavnost romanskih toponima nešto je gušća na zapadnoj i jugozapadnoj istarskoj obali. To je naravno kada se zna da na zapadnoj obali poluotoka i danas uz slavensko živi i romansko pučanstvo, da kontinuitet obitavanja neslavenskog stanovništva ovdje nikada nije bio ugašen.

Zasebnu skupinu romanskih toponima čine složeni nazivi koji se sastoje od dvije imenice na dva jezika, najčešće od romanske opće imenice i slavenskog mjesnog imena. Takvi su nazivi rezultat jezičkih prožimanja karakterističnih za krajeve s etnički mješovitim stanovništvom. Oni su svojevrsni oblik dvojezičnosti, jezičnih tautologija, jer isti pojam imenuju u dva jezika, u

romanskom i slavenskom. Tako su Draga, Patok, Jezero, Pećine, Brdo, Kal... preimenovani, zapravo od Romana doimenovani u Valle della Draga, Torrente Patoc, Lago Iesero, Cave Pecine, Monte Brdo, Kal Fundusa.

Evo samo onih primjera takvih toponima koji se nalaze u Katastiku šuma mletačke Istre 18. stoljeća, a počinju romanskom imenicom »monte« (hrv, brdo): Monte Križnjak, Monte Gomila, Monte Grabrovnica, Monte Jurkovac, Monte Petrinic, Monte Rupnjac, Monte Slavac. Samo na području oko grada Rovinja uz apelativ »monte« nalazimo složene toponime: Monte Brdo, Monte Brisaz (brižac), Monte Kičer, Monte Glavica, Monte Versin, Mu Čuban.

Romanska zemljopisna imena su relativno recentna, a od njih je po svom postanju jedino slavensko nazivlje mlađe.

Slavenski toponimi Istre nisu samo najmlađi nego i najbrojniji. Njihovu pojavu, život i trajanje dijakronijski pratimo od Istarskog razvoda u 13. stoljeću preko Zemljišnika Fabija de Canala iz 16. st. i Morosinijeva iz 18. st. do raznih drugih dokumenata i kartografskih izdanja od početka 16. st. do naših dana. Hrvatskim nazivljem je pokriven čitav istarski prostor. Tu su rijetka urbana i gotova sva ruralna naselja, sela i zaseoci, tek poneki značajniji i veći predjeli kao Draga, Dragonja, Mirna, Učka... i daleko najveći broj mikrotoponima, tj. naziva za polja, visove, lokve, potoke, brda, dolove, šumarke... nerijetko i za zaljeve, rtove, obalne predjele i otoke.³

SLAVENSKO NAZIVLJE

U ovom radu se govori o slavenskom zemljopisnom nazivlju, kao i o toponimima poslavenjenim do 12. st. s posebnim osvrtom na ona imena koja svojim sadržajem ili jezičnim oblikom svjedoče o vremenu kada su nastala.

U njemu će se vidjeti kako je hrvatsko toponimijsko nasljeđe uz ostalo i odraz povijesnih, gospodarskih, međuetničkih i općih prilika u kojima su Hrvati bili kada su pred tisuću i četiri stotine godina prvi put stupili na istarsko tlo. U tom su nazivlju sadržani tragovi višestoljetnog trajanja i višekratnog obnavljanja vlastitih etničkih korijena.

Razlikujemo starije i mlađe hrvatske toponime.

Zemljopisna imena prvotno pokazuju koja su pogodna svojstva tla bila odsudna za zasnivanje života u nekom kraju, pa je ta obilježja puk unosio i u nazivlje. Stariji toponimi zato sadrže svojstva i položaj tla, konfiguraciju ili razvedenost zemljišta, vode i potoke, biljni pokrov, faunu... Motivi starijih naziva su, dakle, zemljište sa svim svojim svojstvima i rjeđe čovjek, a motivi recentnih — čovjek sa svojim imenom, prezimenom, podrijetlom, zanimanjem, vlasnošću i rjeđe zemljište sa svojim karakteristikama.

Stariji sloj nastajao je u razdoblju odmah nakon velikih seoba, od VI st. nadalje i dijelom je zabilježen već u Istarskom razvodu iz sporne 1275. g. Mlađi toponimi nastaju od XVI stoljeća u doba nakon druge hrvatske kolonizacije uvjetovane ratovima, kugom i drugim pošastima koje su opustošile Istru i hrvatskom dijasporom kao posljedicom turskih najezda.

Najveći je broj hrvatskih toponima Istre mlađeg postanja, ali je značajan i broj onih koji su nastali u daljoj prošlosti.⁴

Neki stariji nazivi ovog prostora sadrže drevne hrvatske, praslavenske ili sveslavenske riječi među kojima i takve kojima se odavno izgubilo prvotno značenje, koje su u govornom hrvatskom ili srpskom jeziku i u većini drugih slavenskih jezika odavno mrtve. Takve riječi u izvornom svom značenju žive još samo u toponimima. One nerijetko sadašnjim svojim korisnicima u značenjskom smislu ne kazuju ništa.

Veću ili manju starost imena očitavamo i u jezičnu obliku. Primjerice, zemljopisna imena tzv. čiste čakavštine koja sadrže oblike »poje«, »veli« ili sufixs »-ščina« npr. u Sutivanščina svakako su stariji od onih poštokavljjenih ili štokavskih »polje«, »velik«, Poreština s mlađim sufixsom »-ština«.

Veliku starost pokazuju i neke hrvatske toponimske posuđenice, osobito glasovne pojave koje susrećemo u njihovu sačuvanu obliku. Takve su riječi, sudeći prema nekim značajkama koje sadrže, mogle nastati pred oko tisuću godina, dakle samo u ono davno vrijeme dok su u hrvatskome jeziku prvih slavenskih doseljenika još bile žive one jezične zakonitosti koje su u razdoblju do XI i XII stoljeća nestale. Kako je riječ o posuđenicama koje su Hrvati primili od romanskih starosjedilaca, to neporecivo govori da su dva etnosa ovdje veoma rano došla u doticaj.

IMENA NASELJA

Dolazak Slavena u Istru nije bio nasilan.

Naseljavanje poluotoka Hrvatima i Slovencima obavljeno je postupno i u mirnim prilikama. Tako je tekla i toponimizacija. To je bio proces dug više stoljeća.

Novi su doseljenici napučivali nenaseljene predjele kao i one u kojima je staro stanovništvo bilo pošastima i ratovima osjetno prorijeđeno.

Budući da su, dakle, osnivali nova naselja i u pustim predjelima poluotoka, kao i u onima koji su bili raseljeni i potpuno napušteni, oni nisu u svim krajevima Istre zatekli starosjedilačko stanovništvo. Od njih nisu mogli naselijediti ni toponime.

Tako već od konca VI stoljeća sa Slavenima na poluotok dolaze i slavenski nazivi za njive, pašnjake, šumarke, brda, potoke, drage, za raslinje i životinje, za uvale, otoke i poluotoke, a i za naseljena mjesta.

Postojeća naselja novi stanovnici preimenuju prema zakonima svoga jezika u Beligrad, Brijuni, Brtonigla, Buzet, Črnigrad, Dvigrad, Labin, Motovun, Mutvoran, Novigrad, Pićan, Potpićan, Plomin, Poreč, Pulj⁵, Rabac, Raša, Rovinj, Tar, Vodnjan, Vrsar. . ., a nova nazivaju u svome jeziku: Brest, Cerovlje, Cvitani, Črvar, Dane, Draguč, Gologorica, Hrastovlje, Hrvatini, Hum, Krunčići, Lanišće, Livade, Modruš, Nugla, Novaki, Rakalj, Sovinjak, Sutivanac, Vodice, Volosko, Vranja, Završje, Zrenj. . .⁶

Gotovo sva seoska naselja na poluotoku stoljećima su slavenska i gotovo sva nose slavenska imena.

Brojni su motivi prema kojima su nastali istarski seoski ojkonomi, tj. nazivi za naseljena mjesta. Navest ćemo ovdje samo one prema kojima je nastao najveći broj imena sela i zaselaka.

Temeljnu skupinu naziva čine oni nastali prema položaju, obliku ili kvalitetu tla, prema objektu, flori ili fauni na terenu . . . : Batlug, Bazgalji, Brest, Brežac, Cerje, Dolica, Dračevac, Draga, Golaš, Gorica, Grdoselo, Jasike, Ježenj, Kamik, Klenovščak, Kostanjevica, Kotli, Krmed, Krnica, Kršini, Lazi, Lipa, Medveja, Melnica, Mošćenice, Nedeščina, Nugla, Orihi, Poljana, Pužari, Potoki, Risova, Skadanjščina, Strmac, Topolovac, Vorihi, Vrh, Vuki, Zrenišćak . . .

Najbrojniju skupinu od više stotina naseljenih mjesta čine toponimi kojima je u osnovi antroponim. Imenovanje je izvršeno prema ljudima koji tamo žive, a ne prema osobitostima terena na kojem žive. Nazivi sadrže patronimik sa sufiksom — ic u pluralnom obliku: Božići, Brajkovići, Cvitići, Draščići, Ivančići, Jurići, Korenici, Kranjčići, Ladići, Marići, Petešići, Pilkovići, Radeći, Ružići, Sošići, Sorići . . .

Često su to i obiteljsko — zadružni nazivi koji se tvore pluralnim oblikom imena, prezimena, nadimka. . . , ali bez sufiksa -ić, a čine po broju drugu najveću skupinu naziva za naseljena mjesta Istre: Cvitani, Črnji, Debeljuhi, Draguzeti, Hrvoji, Jerolimi, Kurili, Kresini, Matijaši, Matiki, Medaki, Novaki, Okreti, Petehi, Petešljari, Putini, Radoši, Zeci . . .

Među obiteljsko — patronimijske topnime spadaju nazivi koji u osnovi sadrže imena osoba od kojih stanovnici mjesta vuku svoje podrijetlo: Barišini, Gregorovi, Lukini, Kajini, Osipi, Radini, Tomovi, Žgombini . . .

Uobičajeni su nazivi mjesta koji kazuju otkuda su došli njegovi stanovnici: Bračani, Buzećani, Brinjani, Humnjani, Cerani, Novljani, Modrušani, Kranjci, Krbavci, Križanci, Krničari, Kršanci, Labinci, Otočani, Zagradari, Žminjci . . .⁸

Istarski ojkonomi ponekad govore tko su svojim porijeklom ili društvenim položajem bili ljudi koji žive u naselju: Bani, Bezjaki, Biškupi, Cari, Gospodi, Kmeti, Koloni, Konti, Paroni, Pobri . . .

Stariji stanovnici su doseljenike mogli identificirati i raznim oblicima etnonima, tj. imena naroda kojemu su pripadali. Tako na više mjesta u Istri imamo ime za naselje Hrvatini, ali i brojne druge etnonimske nazive: Benečani, Bugarini, Čehi, Grki, Latini, Poljaki, Slavčići, Španjoli, Ugrini . . .⁹

Nerijetko su imena mjesta bila motivirana i zanimanjima ljudi. U osnovi im je ime za vršitelja radnje, a odgovaraju na pitanje čime se bave, što rade njegovi stanovnici. Takva naselja uslužnih radnika ili obrtnika nastajala su uz feudalčev posjed ili utvrdu. Sela kao što su: Blagari, Bravari, Črvari, Čubani,¹⁰ Klesari, Kolari, Kovači, Kozari, Krušvari, Kuhari, Lozari, Malinari, Pilari, Praščari, Slivari, Vrećari, Vretenari . . . nose takva imena.

U svim ovim tipovima naselja njegovi stanovnici, i to ponekad beziznimno svi, nose prezimena koja su, iako u singularu, identična nazivu mjesta (Bravar, Črvar, Kuhar, Malinar, Vretenar) što upućuje na mogućnost da je i ojkonom ponegdje mogao nastati prema prezimenu stanovnika.

Manja sela i zaseoci nazivaju se jednostavno: vas, selo, selce, selina. Preko trideset naselja Istre nosi i danas složeni naziv u kome je dio imenica »vas«, drevni slavenski naziv za selo: Blatna Vas, Dolenja Vas, Gorenja Vas, Kamena Vas, Makarunska Vas, Nova Vas, Račja Vas, Radenja Vas . . .

Nekoliko desetina naselja nastalih na ostacima ilirskih gradina ili uz njih dobilo je nazive kojima je u korijenu naše »grad«: Gračišće, Gradac, Gradina, Gradinje, Gradišica, Gradište, Podgrad . . . , kao što brojni zemljišni predjeli

osobito visovi uz ostatke pretpovijesnih naselja nose imena Gradina, Gra-dišće, Gradinje. . .

Više sela i zemljišnih predjela naziva se Rušnjak, što je nastalo prema sveslavenskom pridjevu »rus« u značenju rumen, crven.

Naseljena mjesta novih doseljenika prispjelih u Istru u doba turskih prodora na Balkanski poluotok slavenski su starosjedioci Istre nazivali »katunima«, što je stara hrvatska posuđenica, a znači naselje došljaka. Tih naziva ima također na više mjesta: Katun Boljunski, Katun Gračiški, Katun Grd-selski, Katun Kožljački, Katun Lindarski, Katun Porečki, Katun Šumberski, Katun Trviški, Katun kod Žminja. . . Ojkonimi se javljaju kao »katun« u singularnu obliku i rjeđe u pluralnom kao »katuni«, a sadrže razlikovni član koji se, međutim, uvijek ne navodi. Nema potrebe da se vazda ističu oba člana toponimske sintagme, može se npr. mjesto Katun Boljunski u razgovornu jeziku jednostavno reći samo Katun. Na nekoliko mjesta ojkonimi s imenicom katun u osnovi prvog člana složenog naziva nastali su prema antroponimu Katunar pa imamo naselja Katunari Dol i Katunari Piščinski.

Osim »katunima« nova naselja bila su imenovana nazivima koja sadrže imenicu »vlah« i pridjev »nov«. Vlah je sinonim za došljaka ili inoroca pa se takva sela nazivaju: Vlahi, Vlašići, Vlahov Breg. . ., a čitav kraj došljaka: Vlašija.¹¹

Nastambe novodoseljenih u više se slučajeva nazivaju »nova vas«, zato Novu Vas imamo kod Brtonigle, Poreča, Raše, Šušnjevice, Krkavča sjeverno od Dragonje. . .

IMENA VODA, BRDA, ŠUMA

Ne samo ojkonimi, nego i hidronimi, oronimi, drimonimi, tj. nazivi za vode, uzvisine i šume, osobito agronimi i drugi mikrotoponimi Istre prema motivima i prema tvorbenim modelima imaju sva obilježja toponimije ostalih naših krajeva. U potvrdu tome navest ćemo za svaku od najznačajnijih skupina toponima samo tipološki najuobičajenije primjere.

Tri najveće istarske rijeke Mirna, Dragonja i Raša dobile su svoja hrvatska imena već u vremenu prvog doseljavanja. Isto je tako s pritocima. Gornji tok Mirne od pametara se zvao Rečina. Krvar je lijevi, a Brulska reka desni pritok Mirne. Rječica što protječe između Gradinja i Istarskih Toplica i utječe u Mirnu kao njen desni pritok zove se Črni potok. Potok koji kod Svetog Martina utječe u Mirnu zove se Ričica. Ostali pritoci su Belišica, Bračana, Draga, Mlaka, Pivka, Račice, Senica. . . Rječica što teče između Koromača i Čepića zove se Malinska.

Izvori istarskih voda nazivaju se: Zvirnica, Vruja, Piština, Mlaka, Kadanj, Slatina, Studenac, Sopot, Studena, Vraček, Piščetak, Pregarj, Črni vručki, Mrzle vode, Velika mlaka, Mala vruja, Živa voda. . .

Lokve u Istri nose imena prema općim imenicama: Kal, Blato, Lokva, Mlaka, Perilo, Močilo, Žlib, Jama, Rupa, Pij. . . i njihovim brojnim augmentativnim deminutivnim i drugim izvedenicama: Lokvanj, Lokvić, Lokvica, Lokvina, Kalina, Kalić, Žlibina, Mocvire, Močila, Močilje Jamina. . ., odnosno prema

drugim brojnim motivima: Bekanovac, Dugaleta, Hrvatica, Rebica, Ponikva, Klenovica, Kamenica, Konopljar, Črnjina. . .

I druge vode, potoke, odnosno močvarno zemljište Slaveni imenuju svojim jezikom o čemu govore hidronimi: Črnjava, Crni potok, Jezero, Medveji potok, Patok, Malinska, Puč, Pivka, Slap, Vodotočina, Veli vir, Teplak, Žarkovica, Šušnjeвица, Piščić, Pišted. . .

Ćićariju, Učku i Planik, najveće istarske gore, Slaveni su samo tako nazivali u svim dokumentima od najstarijih vremena do danas. U osnovi prvog naziva je ime za stanovnika toga kraja Ćić, drugi je izveden prema obliku imenice vuk, a o trećem kao o prastarj slavenskoj riječi bit će još govora. Planinski vrhovi Ćićarije nazivaju se narodnim imenima: Crikveni, Glavica, Lisina, Osojnjak, Orljak, Oštri, Vetven, Vojak, Piščetni breg, Plešivica, Žabnik, Županj. . . Brdima su nadjenuli imena svojih poganskih bogova: Perun, Perunčevac, Perunkovac. . . Brojni su i drugi nazivi s biljegom tipičnih slavenskih oronima: Brdo, Črnohaljac, Glavica, Golaš, Gorica, Gorčica, Grdi breg, Gumila, Hum, Kičer, Klis, Krug, Kuk, Medvedina, Meja, Orjak, Ozrinj, Plišivka, Stražica, Šestil, Velebić, Viloščak, Vrh, Vršić, Zrinjšćak. . .

Šume diljem Istre nose imena u kojima je neki od brojnih oblika opće imenice ili apelativa kojim se označava zemljište pod drvenastim raslinjem. Tako imenice: šuma, lug, les, dubrava. . . vezane uz određeni objekat na terenu preuzimaju funkciju imenovanja tih objekata i njihovih distingviranja od drugih istovrsnih objekata i sadržaja u blizini. Za povećanje razlikovnih mogućnosti tvorbe takvih naziva upotrebljavaju se različiti topoformanti, ali i osobitosti dijalekatskih razlika pa npr. imamo: Lug, Loh, Log, Lužina, Dub, Dubje, Dubrava, Dumbrava, Dubravica, Les, Lešće, Lesina, Gozd, Gvozd, Gvozdak, Gvozdina. . .

Najčešći drimonimi Istre ipak su oni motivirani vrstom drveća kojim je u trenutku imenovanja šuma raspolagala: Brezovica, Bristovac, Bukve, Ceričje, Cerišnjevac, Crešnjevok, Grabri, Hrastik, Jasenje, Javornik, Jelvice, Klen, Lipa, Liska, Liskovci, Smrikve, Smreči, Topolišći. . .

Nazivi šuma poput Hrvatinišće, Kutina, Laze, Nerez, Medvejica, Obrš, Osoji, Pećina, Plašćenica, Ugljevica, Ugrada, Vosoji, Želud. . . govore i o brojnim drugim motivima toponimizacije istarskih površina pod šumama.

AGRONIMI I OSTALI MIKROTOPONIMI

Od davnina su se ukorijenili i ostali slavenski mikrotoponimi, imena za pojedine predjele na zemljištu. Ona su dobrim dijelom nastala prema hrvatskim zemljopisnim terminima, ali i prema drugim motivima.

Zemljopisnim nazivom su imenovani svi istovrsni objekti i oblici na zemljištu, a zemljopisnim imenom, tj. toponimom samo pojedini. Objekti koji stvarno jesu: brdo, dol, draga, potok, vrh. . . toponimizacijom postaju: Brdo, Dol, Draga, Potok, Vrh. . . Zemljopisni se naziv premeće u zemljopisno ime, u toponim koji imenuje jedan objekat na terenu.

Istarski je poluotok prekrit tisućama zemljopisnih imena kao što su Brig, Dol, Draga, Jama, Ledina, Livada, Meja, Njiva, Ograda, Poje, Rupa, Stran, Vrh, Žlib. . . i još većim brojem od njih izvedenih oblika. Tako npr. prema apelativu »ograda« imamo izvedena imena: Graja,¹² Graža, Ograda, Ogradica, Ug-

rada, Vograda. . . , prema »polje«: Poje, Polje, Pojce, Pojica, Poljana, Pojana. . . , prema »međa«: Meja, Mejica, Podmejak, Omejak, Umejak itd. itd.

Prema ovakvim jednostavnim ili izvedenim imenima nastali su složeni toponimi poput: Vela njiva, Staro poje, Slani vrh, Vrhu drage, Polí kalinu, Sošićove njive, Perišin laz. . .

Od brojnih drugih motiva, koji nisu zemljopisni nazivi, a prema kojima su nastajali istarski mikrotoponimi, najveću skupinu čine bionimi, tj. toponimi nastali u vezi s biljnim pokrovom, životinjskim vrstama i imenima vlasnika. Navodimo samo primjere češćih imena za pojedine skupine.

Uobičajeni istarski fitonimi, tj. toponimi nastali prema biljnim vrstama su: Brezine, Bukovica, Črišnjevac, Drinovac, Kapužnjak, Konupljar, Klenen, Kršin, Krušvići, Lanišće, Leskovac, Lešće, Orihovac, Otave, Orešje, Prutine, Sinokoša, Sinožet, Senjak, Smrikovica, Šibljak, Trnovac, Trsine, Ulike. . .

Zemljopisna imena motivirana nazivima životinja, tj. zoonimi koje susrećemo u gotovo svim dijelovima Istre su: Gavranik, Gravanišće, Golubinka, Jarišće, Jelensko, Kozara, Lisičnjak, Medveja, Ovčak, Peteh, Petehovica, Pužar, Rebica, Slipići, Stoka, Tičarija, Voloder, Vukovo. . .¹⁹

Uobičajeni tip istarskog toponima je i onaj nastao prema antroponimu, tj. prema imenu, prezimenu ili nadimku vlasnika ili prema njegovu zanimanju: Črnjina lovka, Bankovac, Franovac, Fratrovica, Grgin puč, Jurasovac, Juretin laz, Matiševica, Mirkovac, Pavlinka, Popova, Petrovac, Perišinka, Sošićove njive, Zvanovica, Županjička, Županija. . .

Neki su mikrotoponimi nastali prema svojstvima tla: Bilišćak, Črljenka, Črljenica, Debeljak, Gladuja, Golica, Hladnica, Ilovica, Laćine, Ledenica, Mulj, Prhljivac, Puhlica, Slatina, Teplice, Zgorenac. . . Drugi su motivirani položajem na terenu: Kutine, Pod vas, Pod selo, Pod škrilu, Potpeć, Pod kalinu, Poturnina, Potorešje, Potsohe, Potpuče, Stranice, Strmenjak, Zagrad, Zalokvica, Zavrh, Zakoren. . . Brojni su nastali prema objektu na zemljištu: Crikvena, Gradina, Grobišća, Hižine, Kućine, Krug, Malin, Kovačija, Opatija, Pećine, Rudine, Zidine. . .

Nisu rijetki ni metaforički toponimi poput: Bačvice, Glava, Kobiljak, Kópita, Kuk, Obruči, Otok, Punjava, Pod klobasicu, Rebar, Repić, Roščina, Rukav, Trebuševac. . .

Morke uvale, rtovi ili otoci nose i ovakva imena: Črnjeka,^{1a} Črvar, Debeli, Debeljak, Dvi sestrice, Draga, Gumila, Guštinja, Hlibine, Klančac, Lokvina, Marić, Obljak, Paštović, Potočina, Potok, Podstinje, Tovarski, Uljanik, Ždejanac. . .

NAJSTARIJI SLAVENSKI TOPONOMI

Ne samo svojim motivom nego i svojim sadržajem ili jezičnim oblikom neki toponimi Istre pokazuju veliku starost i neporecivo govore o vremenu kada su mogli nastati. Pomoću njih, kada sadrže elemente slavenske mitologije ili izraze, glasovne promjene i pojave odavno mrtve u živu jeziku, saznajemo da su prvi Slaveni dospjeli u Istru prije pokrštavanja, još kao pogani, odnosno u ono daleko vrijeme prvih seoba.

Oronim **Perun** za brdo (881 m) iznad Mošćenica i **Perunkovac** za uzvisinu (469 m) između Lindara i Gračišća mogli su nastati samo u ono davno pogansko vrijeme kada je još bilo živo vjerovanje u drevna slavenska božanstva i u Peruna, boga dažda i groma. Poznato je da su brda određena položaja i konfiguracije u doba nakon kristijanizacije svoja imena dobivala prema svetom Iliji, pa zato nerijetko imamo u svim našim krajevima toponime Sutilija, Sutulija ili jednostavno Sveti Ilija.

U blizini brda Perun nalaze se naseljena mjesta **Trebišća** i **Potrebišća**, a u Bužeštini selo **Trebež**. U tim nazivima prepoznajemo praslavenski izraz »trebit« u značenju žrtvovati. Ta je riječ prvotno značila krčiti i čistiti. Otuda stari izraz za krčevinu — »trebežina«, za krčitelj — »trebežnik«. Kako je krčenje rad nužan za život, »treba« odnosno »potreba« postaje izraz za sve bez čega se ne može. Poganska »treba« — religijski obred žrtvovanja bogu Perunu — također se smatrao potrebnom, zato se tako i nazivao. Tako je praslavenska riječ ušla u religijski terminologiju, najprije pogansku a potom i kršćansku. Otuda se i danas crkvena knjiga određene namjene naziva »trebnik«.

Ne treba, međutim, isključiti mogućnost da su imena naselja Trebišća, Potrebišća i Trebež nastala i prema prvotnom značenju riječi »treba«, te da mogu značiti krčevinu, iskrčeno mjesto. I u tom slučaju trebalo bi ih smatrati vrlo starim, ali ne bismo više mogli tvrditi da su nastali u vrijeme poganstva, tj. prije početka IX stoljeća.

Naziv mjesta **Volosko** najvjerojatnije dolazi od imena poganskoga boga Volosa, zaštitnika stada i pašnjaka, a mogao je nastati samo u vrijeme dok je kult toga božanstva još bio živ. I naziv grada Velesa u Makedoniji dovodi se u vezu sa starim slavenskim božanstvom, ali nije do danas jasno jesu li Volos i Veles isto božanstvo, je li kult toga boga bio živ i kod Južnih Slavena, kao što je živio u Rusa koji su ga unijeli i u književnost, u »Slovo o puku Igorovu«, npr.

Među drevne toponime spada i **Planik**. Tako se nazivaju brdo i selo jugoistočno od naselja Brgudac. Naziv potječe od sveslavenske ali danas već izumrle riječi »plana« kojom se jednom imenovalo neplodno zemljište. Ta se riječ kao opća imenica u tom značenju sačuvala do danas jedino u poljskom jeziku, a u hrvatskom živi tek kao toponimski izraz u nazivima za zemljišne predjele, naseljena mjesta i brda. Isprava iz godine 1199. spominje **Planju**, selo kraj Barbana u Istri.

Jugoistočno od Planika podno Učke nalazi se predio nazvan **Plas**, **Plasa** je ime za zemljište kod sela Dubravci, **Plasina** je predio u blizini Kaštela, **Plasica** naziv za kestenovu šumu kod Lanišća. . . , a plas, (plasa, plasica, plasina) je također izumrla praslavenska riječ, jednom naziv za njivu, iskrčeno zemljište ili čistinu u šumi. Ta imenica živi još u nekim dijelovima Istre kao apelativ. U drugim našim krajevima susrećemo je samo kao toponim. Tako je Plase naziv za mjesto iznad Crikvenice, za dio grada Rijeke. . . , a pridjevska izvedenica Plaški za naselje u Lici koje se razvilo pokraj nekadašnjeg srednjevjekovnog grada Plasi.

Šuma kod Rašpora naziva se **Gvozd**, ona kraj Vodica **Gozdak**, a bukova šuma kraj Dana nosi ime **Gvozdina**. I u drugim dijelovima Istre šume se nazivaju: **Gozd**, **Gvozd**, **Gozdak**, **Gvozdina**. Tako se jednom šuma ili pošumljeni predio zemljišta imenovao u čitavom slavenskom svijetu. Kod nas i

kod Bugara je »gozd« kao opća imenica odavno nestala; u čakavskom je narečju bila nazočna do XV stoljeća, a u hrvatskoj toponimiji živi do danas. Bez sumnje da su sva takva zemljopisna imena veoma stara.

Dromonim **Kičer** za dio ceste kojim se iz Tinjana zaokreće prema Bermu, oronim **Kičer** za najviše brdo na prostoru između Rovinjskog Sela i Limskog kanala, te naziv **Potkičer** za zemljište ispod njega, sadrže staru slavensku imenicu »kičer« čije je prvotno značenje »svinut, kriv«, ali kojom se nekada imenovalo brdo, neko ispupčenje na terenu, izbočena stijena. Toponim **Kičer** susrećemo danas na više mjesta kao naziv za zemljišne čestice. Kod sela Rusci Kičerom se naziva pećina što se smjestila ispod naselja.

Vrh **Česljan** zapadno od sela Krunčići dobio je ime prema sveslavenskom glagolu iz praslavenskog doba »časati«. Naziv je pridjevska izvedenica na »bn«.

Toponim **Gunjajce**, također u arei Krunčića, deminutivni je oblik imenice »gonjaj«, stare hrvatske mjere za površinu zemljišta. U osnovi te riječi je slavenski glagol »gnati«, odnosno njegov postverbal »gon« sa sufiksom »jaj«. Uz »gonjaj«, koji još živi kao apelativ u nekim čakavskim govorima južne Hrvatske, npr. na Pagu, imamo više prefikslnih izvedenica, kao što su: ogon, zgon, zagon, progon, preganj. . ., koje su česte u toponimiji ostalih naših krajeva. U istarskoj toponimiji čest je toponim **Progon**, a u Rovinjštini ga susrećemo na kraju Limskog kanala u liku **Preganj**.

Brežuljak **Šestiljak** smješten sjeveroistočno iznad Krunčića ima sve značajke vrlo stara imena, jer mu je etimon svakako u vezi sa staroslavenskim glagolom »sešti« prema kojemu se razvio današnji glagol sjeći.

Kaminjak kod Rovinjskog Sela, **Kamik** južno od Pule, i na više mjesta jugozapadne Istre, spadaju zacijelo u onu skupinu slaveskih toponima Istre koji čine njegov najstariji sloj. Takvi toponimi upućuju na staru imenicu »kamik«, koju su rabili Hrvati u ranom srednjem vijeku odmah po doseljenu u ove krajeve. Današnji žitelji Rovinskoga Sela, koji su se doselili iz okolice Zadra 1525. godine, kao i ostali stanovnici jugozapadne Istre, mjesto kamik govore kamen, stina, »babulj« ili »gropa«. To govori da su ove toponime Slaveni tzv. druge hrvatske kolonizacije naslijedili, prihvatili od Slavena starosjedilaca, da su ove prostore Hrvati obitavali daleko prije od razdoblja između 1449. i 1651, kada su poluotok po drugi put u jednom velikom valu naseljavali mahom štokavci ikavci, koji su već oslabljenu našu čakavsku jezičnu podlogu moćno osnažili, ali i čakavsko — ekavski govor preobrazili u čakavsko-štokavsku ikavštinu.

U masivu Učke brdo je **Zrinščak**, kod Brseča **Ozrinj**. Selo iznad doline rijeke Mirne zapadno od Buzeta zove se **Zrenj**. Jedno manje naselje Pazinštine zove se **Zrenišćak**. Svi ovi i ovakvi nazivi vuku svoje podrijetlo od staroslavenskog glagola »zreti« u značenju gledati, vidjeti. Danas bismo neka takva mjesta jednostavno nazvali vidikovcima, vidovcima.¹⁵

Nerijetko su u službi toponima stari hrvatski oblici posvojnog pridjeva s palatalnim završetkom. Kako je tvorba takvih pridjeva u našem jeziku odavno nestala i bila zamijenjena novom tvorbom, takve toponimske riječi također pokazuju veliku starost.

Jedan od vrhova Učke naziva se **Županj**, a to znači županov. Taj oronim sadrži dva dokaza o svojoj starosti: lingvistički — mogao je nastati samo u vrijeme dok je takva tvorba posvojnih pridjeva još bila živa, i povijesni — na-

stao je u doba dok je još funkcioniralo slavensko županijsko uređenje s županima i požupima u seoskoj upravi. Stari posvojni pridjev nalazimo i u toponimu **Županjička** kod Barbana. Takve toponime susrećemo i u drugim našim krajevima: Županj do na Mljetu, Županjac na Braču, Županjac kod Duvna, Županja u Slavoniji. . .

Na nekoliko mjesta uz obalu Istre imamo imena za uvale i rtove **Banj**, **Banja**. Starim pridjevom »banj«, »banja« označavalo se nešto što pripada banu, što je banovo, tj. gospodarevo ili u vlasništvu čovjeka koji se zvao, odnosno prezivao Ban.

Uvala Bršica zvala se jednom **Ivanja**, tj. Ivanova. Sama Bršica bila je dio te uvale. I draga u produžetku uvale zvala se jednom Ivanja, kao što naselje na otoku Cresu nedaleko Porozina i danas nosi naziv Ivanji.

Kod Barbana je **Banji vrh**, kraj sela Orbanici **Trnja vala**, blizu Lovrana uzvoda **Knežgrad**, jedno istarsko selo zove se **Radenja vas**, a još je Istarski razvod zabilježio **Knežstudenac**.

Selo **Vranja** u svom imenu sadrži pridjev na »-jъ« sveslavenskog« *vorna«, vrana. Stari pridjev u muškom rodu glasio »vranji«, u ženskom »vranja«, a u srednjem »vranje«. Naselje Vranja, smješteno u kraju gdje su Račja Vas, Dolenja Vas, Gorenja Vas i Nova Vas, vjerojatno je jednom i samo nosilo naziv Vranja Vas, a današnji oblik imena dobiven je gubljenjem drugog dijela naziva. To odbacivanje onog člana toponimske sintagme koji u govornoj komunikaciji ima sporedniju ulogu u identifikaciji i zadržavanja razlikovnog člana poznato je i uobičajeno. Pojavu susrećemo npr. kod ojkonima Kriva, Oštri, a na neki način i u imenima za brojne katune, o čemu je već bilo govora. U nazivu istih značajki Vranje Selo kod Vižinade zadržala su se, međutim, oba člana složena imena.

Prvobitni pridjev muškoga roda »**Draguč**« u značenju Dragutov nalazimo u nazivu starog glagoljaškog središta Draguča kod Roča i Huma na Bužeštini. Toponimi Draguč i Radenja Vas izvedeni su osim toga od starih slavenskih antroponima Dragut i Raden, zasigurno još u vrijeme dok su hrvatski narodni antroponimi bili prevladavajući, dok se nisu stali zamjenjivati kršćanskim.

U ojkonimu **Kurili**, kraj Okreta i Pilkovića u Rovinjštini, nalazimo antroponim Kuril, čakavsku varijantu starog crkvenog slavenskog imena Ćiril, Kiril, što su ga s pokrštaivanjem Slaveni bili preuzeli od Grka.

Posebnu skupinu toponima čine nazivi tzv. primarne obradbe tla: **Dugača**, **Krč**, **Laz**, **Paljuhi**, **Paležina** . . . Riječ je u prvom redu o toponimu »Laz« koji je ne samo hrvatski ili južnoslavenski, već sveslavenski stari naziv za njivu, obradivu površinu, teren što se krčenjem šume privodi kulturi. Lazom se najčešće nazivalo iskrčeno zemljište četvrtasta oblika. Laz je i stari hrvatski pravni izraz koji nalazimo u brojnim listinama.

Nazočnost toponima primarne obradbe govori da slavenski doseljenici nisu uvijek dolazili u opustošene krajeve, da nisu uvijek zaposjedali već kultivirano zemljište, da su se hvatali u koštac i s netaknutom prirodom. Takvih naziva nema tamo gdje je pridošlo stanovništvo zateklo starosjedioce. Došljaci su od starosjedilaca u pravilu preuzimali i njihovo nazivlje, a kada su zemljišnim predjelima i nadjevali svoja imena, to nisu bila imena za primarnu

obradbu tla, tlo je ranije bilo eksploatirano, nije ga trebalo paliti, krčiti... i davati mu ime.

Iste značajke susrećemo i u toponimiji trojezičnog hrvatsko — njemačko — latinskog Istarskog razvoda. Nazivlje tog dokumenta iz sporne 1275. g., zapisano u hrvatskoj verziji glagoljicom i jezikom koji se naziva »hrvacki«, uglavnom je — osobito u mikrotoponimiji — slavensko. Preuzeti toponimi prilagođeni su fonološkom sustavu hrvatskoga jezika kakav je on bio do XII stoljeća, što se lako utvrđuje činjenicom da su takve nazive zahvatile one jezične zakonitosti koje su kasnije iščezle.

Kao što su zemljopisni pojmovi u jeziku Razvoda hrvatski: breg, kamik, draga, loka, struga, vas... , tako su i zemljopisna imena uglavnom hrvatska i glase: Brdo, Dragoševica, Dva Grada, Ezero, Gračišće, Globočica, Gola Gorica, Knež studenac, Mnel, Plitva, Reka, Sergonina stena, Sopot (izvor), Struga (tor) Sovinjak, Teplak, Vrgorin mnel, Vrh... .

Nema dvojbe da su toponimi Istarskog razvoda stariji od izvora u kojemu ih nalazimo i da predstavljaju najstarije jezične spomenike hrvatskoga jezika na istarskom poluotoku.¹⁶

POSLAVENJENI TOPONIMI

Brojne toponime Hrvati su odmah po svom dolasku na istarski poluotok preuzeli od starosjeditelja, prilagodili svome jeziku, učinili svojim. To su toponimske posuđenice, tj. pohrvaćene neslavenske riječi. One su pohrvaćivanjem pretrpjele određene jezične promjene. Sadržaj tih mijena donijet do naših dana čini neke takve toponime autentičnim jezičnim i povijesnim spomenicima i izvorom znanstvenih spoznaja o tome kada su Slaveni došli u ove krajeve.

U toponimskim posuđenicama na ovom tlu susrećemo fonetske pojave kojima su takve riječi mogle biti zahvaćene samo u dalekoj prošlosti, u ono vrijeme dok su još djelovale zakonitosti hrvatskog jezika koje su nestale još u ranom srednjem vijeku. Posuđenice koje su kasnije ulazile u hrvatski jezik tih značajki nemaju.

Pojava protetskog »v«, zamjena romanskog »a« u prednaglasnom slogu s »o« u hrvatskim odnosno pohrvaćenim riječima, prijelaz romanskog »an«, preko starohrvatskog nazala »ǫ«, u hrvatsko »u« ili u »o«, promjena romanske glasovne skupine »ent« preko nazala »ǣ« u »et«, jotovanje romanskog »t« u »č«, jednačenje »jeri« s »i«, prijelaz romanskog intertoničkog »i« preko starohrvatskog mekog poluglasa »ь« u »a«, odnosno metateza likvida kao i druge glasovne pojave govore da su ovdje Slaveni bili nazočni u vremenu odmah nakon velikih seoba. Jer protetsko »v« nije se moglo pojaviti poslije XII st., nazali su svoje reflekske dali do X stoljeća, slavenska metateza likvida je već potpuno nestala oko godine 1100, »y« od »i« u nas se razlikovalo do IX stoljeća... .

Protezu »v« sadrže samo najstarije posuđenice dobivene romanskim posredstvom ili romanizmi iz predmletačkog razdoblja. U kasnijim romanskim posuđenicama, primjerice u mletacizmima, proteze »v« više nema.

Još je Petar Skok u svojoj studiji o imenu mjesta Vodnjan u proteskom »v« na početku tog naziva vidio fonetsko svjedočanstvo o njegovoj starosti.

On je usto utvrdio da se ime mjesta Vodnjan moglo razviti samo prema romanskome Adignano, a ne prema kasnijem obliku Dignano, jer — čim je došlo do afereze, tj. do pojave nestajanja početnog »a« u talijanskom jeziku, više nije bilo mogućnosti za zamjenu romanskoga »a« u hrvatsko »o«, niti za unošenje protetskoga »v«, dakle za dvije fonetske promjene karakteristične za hrvatski jezik prije XII stoljeća. To se moglo potkrijepiti i povijesnim potvrdama što ih je donio C. de Franceschi kada je utvrdio da je Adignano kao romanski naziv za Vodnjan mogao biti u uporabi samo do 1388. g. Naime, već te godine se u pisanim dokumentima susreće oblik s aferezom Dignano.¹⁷

Protezu »v« nalazimo i u toponimima Valtura, Valtur, Vižača, Vižula, Varno, Valtida...¹⁸

Podatak koji navodi C. de Franceschi da su Valturu 1647. utemeljili doseljeni Hrvati ne znači da je tada nastalo i ime za to naselje. Već jezične zakonitosti o kojima ovdje govorimo to bi opovrgavale. Te je godine u Valturu zasigurno stigao novi val Hrvata, a naziv Valtura mogli su mu dati samo oni slavenski žitelji koji su tamo obitavali više stoljeća ranije ili je naziv Valtura postojao i prije, ali kao agronim a ne kao ojonim, tj. ime za naseljeno mjesto. Svoju tvrdnju opovrgava i sam C. de Franceschi kada najprije kaže »Villa fondata nel 1647. dai morlacchi dalmati«, a potom iznosi podatke da se naziv mjesta Altura nalazi u dokumentima iz 1372. i 1587.

Vižula je ime poluotoka kraj Medulina. Jamačno je taj poluotok jednom bio otok jer mu ime dolazi od talijanske imenice »isola« što znači otok. Toponim Vižula može biti samo iz vremena dok se razlikovao »y« od »i«. Tada su Izolu hrvatski došljaci najvjerojatnije čuli kao Yzola. U to vrijeme u najstarijem jeziku Hrvata, baš kao i u praslavenskom i staroslavenskom, nijedna riječ nije mogla počinjati s »jerijem«, nego je dobivala protezu »v«. Tako se razvio oblik Vyžula. Kasnije, a to je moglo biti već u IX stoljeću, kada se »y« zbog fiziološke srodnosti zamijenilo s »i«, dobiven je oblik Vižula sa zadržanim suglasnikom »v« na početku riječi. Pojavu proteze »v« ispred »i« u toponimu Vižula moguće je svhatiti samo na taj način, jer — poznato je — ispred »e« i »i« dolazila je uvijek samo proteza »j«, nikada proteza »v«. Na isti način došlo je do proteze »v« u imenu Vižača¹⁹.

Valtida, tj. Valtida mala i Valtida vela je naziv za dva susjedna brežuljka smještena oko 2,5 km jugoistočno od Rovinja. Teren prema svojoj konfiguraciji nije kako bi se prema nazivu moglo pomisliti uvala, udolina, dol, odnosno draga ili vala kako bi ovdje domaći ljudi rekli, već je obrnuto riječ o nečemu što je »la parte alta, altura, altida...« dakle uzdignuće, brijeg, brdo. Zato u toponimu Valtida prepoznajemo imenicu »altida« s protezom »v«. Zanimljivo je da taj naziv u jednaku obliku govore i pišu i Hrvati i Talijani Rovinja, s time što će — dakako — romanski žitelji Valtidu malu nazvati Valtida peića, a Valtidu velu — Valtida grande.

U imenu Raša za naselje i rijeku imamo također potvrdu o starosti. U starom nazivu Arsia, prema glasovnom zakonu poznatom u lingvistici kao slavenska metateza likvidna, »ar« se premetnulo u »ra« pa smo dobili naše Raša. Kako likvidnu metatezu susrećemo u relativno dalekoj prošlosti, a bi-lježe je samo najstarije hrvatske posuđenice, jasno je da toponim Raša nije nastao u vrijeme poslije propasti srednjovjekovne hrvatske države, koja se

prema svjedočenju Konstatina Porfirogeneta protezala upravo do rijeke Raše. Istu pojavu susrećemo još u imenima mjesta Labin (prema Albona), Rab (prema Arbe), Skradin (prema Skardona) . . .

Utvrdne koje su se gradile uzduž čitave obale Hrvatskoga primorja pa i one u Istri katkad su se nazivale latinskom deminutivnom imenicom »castellione« da bi vrlo rano, prema zakonima našeg jezika, bile preimenovane u »košćune«, »košljune«, »košine«. Takve košljune susrećemo danas na više mjesta uz našu obalu. U Istri Košljun imamo u dolini rijeke Mirne. Zamjena nenaglašenog latinskog »a« u riječi castelione s »o« u riječi Košljun glasovna je promjena koja se u lingvistici smatra bar onoliko starom koliko i slavenska metateza likvidna. Istu promjenu susrećemo i u hrvatskim ojkonomima Poreč (nastalom prema Parentium)²⁰, Oprtalj (Ad portule), Plomin (Phlanona), Vodnjan (Atinianum)²¹ . . .

Prema romanskoj »-an« u riječi »sanctus« (sveti) nastalo je nazalno »ŋ« koje se denazaliziralo u »u« pa svetački toponimi Istre sadrže prefiksally »sut-« kao i najstariji svetački toponimi ostalih naših obalnih krajeva. Imena mjesta Supetar (danas Sveti Petar u šumi), Sutivanac i Sutlovreč (danas Lovreč) ili njihovi etnici Supetarac, Sutivančan, Sutlovrečani, kćetici supetar-sko, sutivansko, odnosno nazivi za kraj Sutlovreština, Sutivanščina, Supetarščina koje susrećemo u dokumentima ili u govoru do danas ne mogu biti mlađi od X ili XI stoljeća.²²

Takvi su i toponimi koji sadrže prijelaz romanskog intertoničkog »i« u starohrvatski meki poluglas »ĕ« koji se kasnije vokalizirao u »a« ili ispao. Tako prema Pisino imamo Pazin, gdje je »i« dalo »a«, a prema Dignano (Adignano < Atinianum) nemamo Vodnjan nego Vodnjan jer se meki poluglas nastao prema »i« nije vokalizirao nego je ispao.²³

U nazivima mjesta Veli Mlun i Mali Mlun nalazimo grecizam »melum«, dijalektalnu opću imenicu, naziv za dinju. Oblik »mlun« nastao je tako što je nenaglašeno »e« najprije zamijenjeno mekim poluglasom »ĕ« koji je potom otpao. I to je vrlo stara pojava.

Hrvati su ojkonom Buzet upoznali vrlo rano preko furlanskog jezika. Dočetak »-et« u tom imenu mjesta dobiven je denazalizacijom nosnog vokala »e« koji se razvio prema »-et« iz imena Pinquentum.²⁴

Ni Kopar etimološki nije slavenska riječ, ali je ipak naš naziv za grad koji Talijani nazivaju Capodistria, koji se latinski zvao Justinianopolis. U vrijeme kada je Istra bila pod Bizantom (539 — 751) na istarski su poluotok provalili Longobardi. Bježeći od novih osvajača stanovnici Aegida sklonili su se na obližnji otočić Capraria i tu osnovali današnji Kopar. Kako se Capraria, odnosno naselje Capris u čast bizantskog cara Justiniana II kasnije preimenovalo u Justinianopolis, nameće se zaključak da je hrvatski toponim Kopar nastao već u VI ili VII st. a najkasnije do prve polovice VIII st., kao i to da su nazivi Kopar, Koper jedini živo sačuvali prvotno ime nekadašnjeg otočića, kasnijeg naselja.²⁵

Likovi istarskih imena kao što su Brtonigla, Motovun, Mutvoran, Pićan, Potpićan, Sočerga, Trviž²⁶ . . . i tolika druga spadaju po svom slavenskom obliku u red onih koja su Hrvati i Slovenci veoma rano upoznali.

ZAKLJUČAK

Slavenski toponimi Istre prekrivaju danas čitav poluotok i čine pretežni dio istarske toponimijske baštine.

Nazočnost nazivlja prastanovnika Istre ilirskih Histra, supostojanje romanskih toponima i pojava toponimijskog slavensko-romanskog bilingvizma ne mijenja bitno cjelovitost takve toponimijske slike. Tek veći broj romanskih toponima uz zapadni obalni rub gustoću slavenskih zemljopisnih imena na tom prostoru čini nešto manjom.

Najstariji sloj hrvatskog nazivlja govori da je slavenska toponimizacija u Istri počela u doba odmah nakon velikih seoba u vrijeme dok su još Slaveni bili pogani, dok fonološki sustav njihova jezika još nije bio pretrpio one promjene koje su se dogodile do XII i XIII stoljeća, dok su u jeziku još bile žive riječi koje su kasnije nestale ili semantički evoluirale. To prvotno nadijevanje imena zemljištu i objektima na njemu trajalo je od VI i VII do XV st. Jezične zakonitosti, kojima su bili zahvaćeni najstariji hrvatski toponimi Istre, jednako su tako i u isto vrijeme zahvatile i toponimske posuđenice, tj. ona imena koja su Slaveni došavši u Istru prihvatili od starosjedilačkog stanovništva i poslavenili.

Recentni toponimi nastali u XVI i XVII st., u doba drugog velikog vala naseljavanja Hrvata na istarski poluotok i nakon njega, čine drugi značajni sloj slavenskog istarskog nazivlja.

Makar se radi o najzapadnijem i perifernom dijelu našeg etničkog prostora, svojim motivima i tvorbenim modelima hrvatski toponimijski sustav Istre ne razlikuje se bitno od toponimijskog sustava ostalih, osobito obalnih, dijelova Hrvatske.

Imenovanje pojedinih predjela na zemljištu ili toponimizacija je čin uvjetovan jezikom, društvom i vremenom nastanka pa toponimi, jer čuvaju povijesni sadržaj i jezični oblik, imaju vrijednost spomenika i znanstvenog svjedočanstva.

Povijest što je sadrže istarski toponimi o svemu tome neporecivo svjedoči.

LITERATURA

1. Bertoša, Miroslav: Istarsko vrijeme prošlo, Glas Istre — Čakavski sabor, Pula 1978.
2. Bratulić, Josip: Istarski razvod, Čakavski sabor, Pula 1978.
3. Catasticum Fabii de Canali provisionis super lignis in Histria et Dalmatia 1566, Vjesnik HARP, sv. 11—12, Rijeka 1966.
4. Catastico generale dei boschi della provincia dell' Istria 1775—1776, pretisak Trieste 1980.
5. Crljenko, Branimir: Slavenski toponimi Rovinjštine, magistarski rad, Zagreb 1982.
6. De Franceschi, Camillo: La toponomastica dell' antico agro polese, Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria, Pula 1939—1940.
7. Gravisi, Gianandrea: Toponomastica del Canal di Leme, Atti e memorie 51—52, Pula 1939—1940.
8. Ivetac, Just: Istarski toponimi, Istarska naklada, Pula 1982.
9. Ivšić, Stjepan: Slavenska poredbena gramatika, Školska knjiga, Zagreb 1970.
10. Moguš-Bujas: Kompjutorska konkordancija Razvoda Istarskog, Zagreb 1976.

11. Podolskaja, N. V.: Slovar ruskoj onomastičeskoj terminologii, Izdatelstvo nauka, Moskva 1978.
12. Radossi, Giovanni: I nomi locali del territorio di Rovigno, Trieste — Fiume 1969.
13. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, JAZU, Zagreb 1880—1976.
14. Skok, Petar: Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, JAZU, Zagreb 1971—1974.
15. Šimunović, Petar: Toponimija Istarskog razvoda, Onomastica jugoslavica 6, Zagreb 1976.
16. Šimunović, Petar: Tipološko — strukturalni ogled istarske ojkonomije, zaseban otisak iz knjige Rasprave Zavoda za jezik, Zagreb 1979.
17. Tekavčić, Pavao: O kriterijima stratifikacije i regionalne diferencijacije jugoslavenskog romanstva u svjetlu toponomastike, Onomastica jugoslavica, Zagreb 1976.
18. Toponomastika zapadne Istre, Cresa i Lošinja, Anali Leksikografskog zavoda, sv. 3, Zagreb 1956.
19. Žic, Nikola: Hrvatska toponomastika u Istri, Jadranski koledar, Zagreb 1935.
20. Žic, Nikola: Seoba Hrvata u Istru, Hrvatska prosvjeta 3—4, Zagreb 1938.

BILJEŠKE

¹ Peroj kao naziv za naselje susrećemo u Istri na tri mjesta. Osim onoga kraj Pule, Peroj je selo kraj Gradine, a seoce kraj Grožnjana zove se Peroji. Čini se da je »peroj« bila jednom hrvatska i južnoslavenska posuđenica iz ilirskog jezika, apelativ u značenju »potok«. Na to upućuje i postojanje opće imenice »peroj« koju u istom značenju susrećemo u suvremenom makedonskom i bugarskom jeziku.

² Primjerice, toponim Hrib, u značenju: kamen, stijena, hrid potječe iz jezika keltskih Karna: Skok: Etimologijski rječnik, I (ER) str. 619.

Prema Kandleru i ime za Rovinj potječe od riječi »ruven« koja u keltskom jeziku znači rt.

³ Svoje tragove u toponimiji Istre ostavile su i vladavina Bizanta (Brgud, Brgudac, Drmun ...) i vladavina Austrije (Britof, Grintovac, Plac, Stanga, Štrika ...).

⁴ Najstariji sloj slavenske toponimije Istre samo je još jedna znanstvena potvrda o starosti hrvatskog doseljavanja na poluotok. ... o čemu inače meritorno svjedoče povijesni dokumenti, arheološki spomenici kao što su starohrvatska groblja i nakit u njima, tragovi poganskog vjerovanja, kulturni sadržaji pučkog predanja, narodna predaja ...

⁵ Istarski razvod (IR) zabilježio je ojkonom Pulj, etnik Puljani i ktetik puljski. Pulj, starohrvatski naziv za Pulu danas još čuvaju Slovenci.

⁶ I današnja Vižinada (tal. Visinada, čit. Vizinada) jednom je nosila hrvatsko ime Visina (i Vis). Tako je bilježe sva kartografska izdanja od onog u prvoj karti Istre što ju je 1525. g. izradio Pietro Coppo, preko niza karata sve do 1782. g. U karti iz 1550. g. ovaj je ojkonom zabilježen u obliku Vis.

⁷ Ojkonom je nastao prema drevnom hrvatskom imenu Dragozet. P. Skoku jamačno nije bilo poznato da u Istri postoji antroponim Draguzet i ojkonomi Draguzeti kada je na str. 38. i 39. svoje knjige »Slavenstvo i romanstvo ...« (SIR) tvrdio da za ime Draguzet nema drugih potvrda osim onog u imenu obiteljskog naselja na otoku Cresu.

⁸ To su u biti pluralni likovi etnika u funkciji ojkonomima, a identifikacija se ne obavlja prema nekom markantnom objektu na zemljištu nego prema ljudima. U IR je inače nazočna pojava da se umjesto imena mjesta navodi etnik u množini: Blzećani, Bulci, Dvegrajci, Kršanci, Krizanci, Motmoranci, Puljani, Raklane ...

⁹ Hrvat i Hrvatini su osobna imena u dokumentima već u XI st. Hrvatini je danas prezime rasprostranjeno u Istri, kao što su u ostaloj Hrvatskoj poznata prezimena istog postanja: Horvatec, Horvatek, Hrovatin, Hrvaćanin, Hrvačić.

Zbog potrebe da se doseljeni Hrvati, koji su bježeći od Turaka došli u druge zemlje, lakše identificiraju, u Sloveniji je nastalo prezime Hrovat, u Austriji i Mađarskoj Horvat, kod istarskih Romana, čiji glasovni sustav ne poznaje glas »h«, Crevatini.

Naselja ljudi s prezimenima Hrvatini u Istri su nazvana Hrvatini. Imamo ih kod Kringe, Raše, Milotić Brega, Milja, Planjave.

Ojkonime motivirane takvim etnonimom, odnosno etnonimskim prezimenom imamo i u Grčkoj, u Atici postoje naselja Harvati i Horvation, Kod Mikene Horvati, kod Kandije na Kreti Harvata.

¹⁰ Dijalektalna značajka nekih ovdašnjih govora da samoglasnik »o« u prednaglasnom slogu prelazi u »u« ili u »a« zahvatila je, naravno i toponime. Tako imamo: Čubani, Čubanići, Gulubinka, Gumila, Gunjajce, Lukvica, Lukvina, Kupište, Patok, Spud kičer, Matika, Ublog... mjesto Čobani Golubinka, Gomila Motika, Potok...

¹¹ Vlašija je, za razliku od Bezačije, područje nestarosjedilačkog, doseljenog stanovništva južne i zapadne Istre. Vlašići je naziv za sela kod Žminja, Potpićana... Vlašić je izvor vode kod Prodana, Vlaština šuma i potok kod Velenika, Vlaški potok jedan od pritoka Raše...

¹² Imenicu »graža« u značenju živica, posudili su od Hrvata rovinjski Talijani, ali u obliku »graja«, »la graja«. Jamačno se to dogodilo u ono davno vrijeme dok su još Hrvati Rovinjštine govorili čistom čakavštinom, dok se praslavenski suglasnički skup »*dj« reflektirao isključivo kao »j«. Graja, graža su nastale prema praslavenskoj i sveslavenskoj riječi »*gordъ«, a »gra-« je nastalo po zakonu metateze likvida od »gor-«.

¹³ Brojni su toponimi IR motivirani imenima biljaka: Brestovo brce, Drenova rupa, Dva topola, Oskoruš, Pazarov oreh, Smokvić, Topolac, Trnova lokva, Veli oreh, Velo Čere, Zeleno drveo..., a misu rijetka mi imena motivirana nazivima životinja: Komarnjak, Kožljak, Rakalj, Račice, Sovinjak, Vrana...

¹⁴ Črneka i Črnjeha su hipokoristici na -eka (-eha) od starog hrvatskog imena Črnomir. Prema Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU (ARj) I sv. str. 841 u obliku Črneha javlja se prvi put u 13. st. U Superatskom kartularu Čirneka je sin splitskog priora Dujma. Prema narodnom imenu Črnomir nastao je i hipokoristik Čirnota.

¹⁵ Među ovakve riječi spada i Trzan, stari slavenski izraz za poljanu, livadu, prazan prostor sred sela gdje se trguje, skuplja svijet ili stoka. U Istri je to Trzna, otvoreni prostor, tratina, »plac« u selu na kome se sastaje mladež, gdje se pleše, boća, zabavlja, dogovara... Trznu imaju brojna istarska sela, gotovo sva sela Bujštine i Bužeštine. U IR zabilježeno je ime Trzarna.

¹⁶ Talijanski povjesničari pokušali su nijekati autentičnost IR. Tako Kandler (»Codice Diplomatico Istriano« ad a. 1275, sv. I) misli da hrvatski jezik i pismo nisu mogli u XIII st. biti toliko savršeni da se njima sastavi takav spis. Carlo de Franceschi (»Studio critico sull' istrumento...«, Archeografo Triestino, Trieste 1885) tvrdi da je IR apokrifan. Njegov sin Camillo de Franceschi, iako ponavlja zaključak svog oca o tome da je IR lažan, ne poriče postojanje devetnaest ranijih isprava na temelju kojih je IR sastavljen.

¹⁷ Petar Skok: Toponomastički problemi, Istonijski časopis br. 6, Beograd 1956.

¹⁸ I toponim Varno nedaleko Rovinja sadrži istu pojavu. Ime je nastalo prema romanskom »orno« (tal. orno, lat. ornus — jasen) tako što je nakon pojave proteže »v« došlo do razjednačivanja, do disimilacije rastavljenih vokala »o — o« u »a — o«. A. Ive je u djelu »I dialetti Ladino — Veneti« (DLV) »varno« smatrao rovinskom dijalektalnom riječi.

¹⁹ Praslavenski i staroslavenski je čuvao »y«. U pisanim spomenicima bugarskog jezika čuvao se do XIII st., u hrvatskim glagoljskim spomenicima nalazimo ga još u XII st., u cirilskim spomenicima sve do Vuika. Najstariji spomenici Slovenaca, Čeha, Slovaka, Poljaka imaju također »y«. Danas se kod svijetu izgubio osim kod Rusa i u nekim dijalektima poljskog i češkog jezika. Vidi o tome Ivšić: Slavenska poredbena gramatika (SPG), poglavlja 97, 119, 125.

²⁰ U imenima kao što su Poreč, Pićan, Potpićan, Puč, Puče, Pučul »č« (ć) je nastalo jotovanjem »t«. U ojkonimu Poreč prema Parentium, a Pićan također prema latinskom imenu Petina, a ne prema recentnijem talijanskom Pedena koji uopće ne sadrži suglasnik »t«. Puč je opća imenica u jeziku Hrvata zapadne istarske obale u značenju izvor, zdenac, vrelo. Susrećemo je kao toponim već u IR.

Toponim, odnosno apelativ »puč« nastao je pohrvaćivanjem latinske imenice »puteus«. Završni fonem »č« postao je i ovdje jotovanjem romanskog »t«, a to je pojava poznata u hrvatskom jeziku samo do VIII stoljeća.

²¹ Isto se dogodilo i u imenima Omišalj, Polača, Optuj, Košljun... u krajevima izvan Istre. Samoglasnik »o« u »ad portulas« prešao je najprije u meki poluglas »ɤ« i potom u intertoničkom položaju ispao, a »u« se nakon reduciranja u »ɤ« vokaliziralo u »a«, što su sve vrlo stare glasovne pojave koje spadaju u predmletačku fazu.

²² Od navedenih svetačkih toponima u IR nalaze se dva, ali u obliku: Sativanac, Satlovreč. Suvremeni toponim Savičenta čuva skupinu glasova »-ent« što upućuje na mlađe postanje, pa početni slog »sa« ne treba shvatiti kao prijelaz an>ɤ>a.

²³ Ovu glasovnu pojavu imamo u općoj imenici missa (lat. missa) koja u govoru istarskih čakavaca glasi »maša«: missa>mɤsa>maša.

²⁴ Da su Hrvati po svom dolasku u Istru rabili nazale, vidi se i po nekim romanskim posuđenicama. Primjerice, »grendana« — »buro lungo circa metri tre e fatto per lo più di legno duro« je naziv za gredelj, dio pluga u Rovinju, Balama, Vodnjanu, Puli. Romanski su ga žitelji mogli preuzeti od svojih inorodaca samo dok se još nazal »ɤ« izgovarao, a on je izgubio svoju nazalnost između IX i XI st.

²⁵ Kopar je, naime pohrvaćeni oblik imena Capris, pa je kao naziv mogao nastati samo u vremenu prije nego je naziv Capris bio zamijenjen imenom Justinianopolis. Ovdje smo u drugi plan ostavili argumente tzv. supstitucijske fonetike, jer ojkonom Kopar sadrži i fonetske dokaze o svojoj starosti. Prema »a« u Capris razvio se »o« u Kopar, kao i u drugim starim pohrvaćenim imenima mjesta kao što su: Poreč, Vodnjan, Kostel, Oprtalj, Plomin, Košljun...

²⁶ I predromansko ime Trviž Hrvati su jamačno primili preko Romana. U romanskom obliku ojkonima Tarvisium protoičko je »a« najprije reducirano u meki poluglas, da bi potom nestalo: Tarvisium>Tɤrviž>Trviž.

RIASSUNTO

Nell' Istria si denotano tre strati fondamentali per ciò che concerne la toponomastica: l' istro, il latino e lo slavo.

La toponomastica slava oggi copre tutta la penisola e costituisce la parte predominante del patrimonio toponomastico istriano.

Lo strato più antico della nomenclatura slava sta ad indicare che la toponomastica croata in Istria è sorta molto presto nel periodo successivo le grandi migrazioni dei popoli, nel tempo in cui gli Slavi erano ancora pagani, quando il sistema fonologico della loro lingua non aveva subito quelle trasformazioni avvenute nel XII e XIII secolo. A quel tempo nella lingua croata vivevano ancora parole che poi sono sparite o hanno subito trasformazioni semantiche.

Le leggi linguistiche, che sono intervenute sui più antichi toponimi croati dell' Istria, allo stesso modo e nello stesso tempo sono intervenute anche sui prestiti toponimici, cioè quei nomi che i Croati venendo in Istria avevano accolto dalle popolazioni autoctone e li avevano slavizzati.

Quanto detto è visibile dai numerosi documenti, soprattutto del' Istarski razvod (Reambulazione dei confini) — sebbene inizialmente solo dagli atti giuridici — e rappresentano un importante documento: storico, linguistico, scientifico e culturale dei Croati della Istria che ha annotato di toponimi e antroponomi una grande parte dell'Istria del primo Medioevo.

I toponimi slavi recenti, quelli sorti nel periodo successivo all' avanzata turca nella penisola balcanica (XVI e XVII secolo) e con la venuta di una nuova ondata slava in Istria rappresenta un secondo importante strato slavo di toponimi riconoscibile per la sua caratteristica filologica.

Sebbene si tratti della parte più occidentale e periferica del nostro spazio etnico, si può dire che con i suoi motivi e modelli formativi il sistema toponomastico dell' Istria non differenzia fundamentalmente dal sistema toponomastico degli altri, specialmente delle parti costiere, della Croazia.